

PB071 – Programování v jazyce C

Funkce, paměť a ukazatel, pole

Organizační

Organizační

- Práce na Unixových strojích
 - Požadujeme jen elementární základy (ssh, gcc)
 - <http://www.ee.surrey.ac.uk/Teaching/Unix/>
- Slovenština v zadání úkolů / výuce
 - Je oficiální výukový jazyk na MU
 - Položte prosím dotaz do fóra při nejasnosti
- C vs. Python
 - Připravili jsme pro vás přehled základních rozdílů
 - (díky M. Klučárovi)
 - <http://cecko.eu/public/cvspython>

Vnitrosemestrální test

- Termín 7.4. v 12:00 a 13:00 v D1
- Nutno se přihlásit přes IS (bude otevřeno později)
- Formou papírového odpovědníku
- Celkově zisk max. 20 bodů

Funkce, deklarace, definice

Funkce - koncept

- Důležitý prvek jazyka umožňující zachytit rozdělení řešeného problému na podproblémy
- Logicky samostatná část programu (podprogram), která zpracuje svůj vstup a vrátí výstup
 - výstup v návratové hodnotě
 - nebo pomocí vedlejších efektů
 - změna argumentů nebo globálních proměnných

```
int main(void) {  
    // ...  
    for (int fahr = low;  
         celsius = 5.0 /  
    }  
    return 0;  
}
```

```
float f2c(float fahr) {  
    return F2C_RATIO * (fahr - 32);  
}  
  
int main(void) {  
    // ...  
    for (int fahr = low; fahr <= high; fahr += step) {  
        float celsius = f2c(fahr);  
    }  
    // ...  
}
```

implementace
funkce

volání funkce

Funkce - deklarace

- Známe již funkci main
 - `int main() { return 0; }`
- Funkce musí být deklarovány před prvním použitím
 - první příkaz v souboru obsahující zavolání funkce
- Dva typy deklarace
 - předběžná deklarace
 - deklarace a definice zároveň
- Deklarace funkce
 - `návratový_typ` jméno_funkce(`arg1`, `arg2`, `arg3...`);
 - lze i bez uvedení jmen proměnných (pro prototyp nejsou důležité)

```
void foo1(void);  
int foo2(void);  
float foo3(int a);  
float foo3(int);  
void foo4(int a, float* b);
```

```
// volání  
foo1();  
x = foo2();  
x = foo3(15);
```

Funkce - definice

- Implementace těla funkce (kód)
- Uzavřeno v bloku pomocí {}
 - pozor, lokální proměnné zanikají
- Funkce končí provedením posledního příkazu
 - lze ukončit před koncem příkazem **return**
 - funkce vracející hodnotu musí volat **return** hodnota;
- Lze deklarovat a definovat zároveň

```
float f2c(float fahr); // declaration only
-----
float f2c(float);      // declaration only
-----
float f2c(float fahr) { // declaration and definition
    float celsius = (5.0 / 9.0) * (fahr - 32);
    return celsius;
}
```


Funkce - argumenty

- Funkce může mít vstupní argumenty
 - žádné, fixní počet, proměnný počet
 - lokální proměnné v těle funkce
 - mají přiřazen datový typ (typová kontrola)
- Argumenty funkce se v C vždy předávají hodnotou
 - při zavolání funkce s parametrem se vytvoří lokální proměnná X
 - hodnota výrazu E při funkčním volání se zkopíruje do X
 - začne se provádět tělo funkce

```
float f2c(float fahr) {  
    return (5.0 / 9.0) * (fahr - 32);  
}  
int main(void) {  
    int a = 10;  
    float celsius = f2c(100);  
    float celsius = f2c(a);  
    return 0;  
}
```

implementace
funkce, fahr je
lokální proměnná

volání funkce s
argumentem 100,
100 je výraz

Způsob předávání funkčních argumentů

- Argument funkce je její lokální proměnná
 - lze ji číst a využívat ve výrazech
 - lze ji ve funkci měnit (pokud není const)
 - na konci funkce proměnná zaniká
- Pořadí předávání argumentů funkci není definováno
 - tedy ani pořadí vyhodnocení výrazů před funkčním voláním
 - `int i = 5; foo(i, ++i) → foo(5, 6) nebo foo(6,6)?`
- Problém: jak přenést hodnotu zpět mimo funkci?
 - využití návratové hodnoty funkce
 - využití argumentů předávaných hodnotou ukazatele

Funkce – návratová hodnota

- Funkce nemusí vracet hodnotu

- deklaruujeme pomocí void

```
void div(int a, int b) {  
    printf("%d", a / b);  
}
```

- Funkce může vracet jednu hodnotu

- klíčové slovo **return** a hodnota

```
int div(int a, int b) {  
    int div = a / b;  
    return div;  
}
```

- Jak vracet více hodnot?

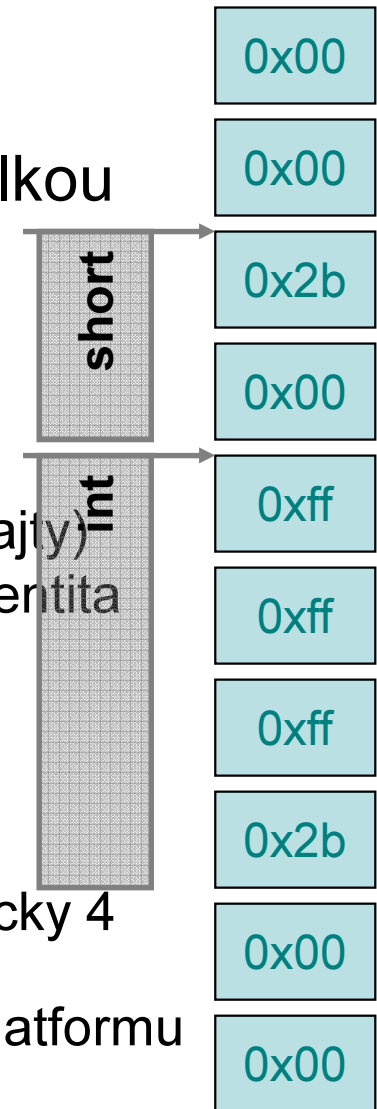
- využití globálních proměnných (většinou nevhodné)
- strukturovaný typ na výstup (struct, ukazatel)
- modifikací vstupních parametrů (předání ukazatelem)

```
int div = 0;  
int rem = 0;  
void divRem(int a, int b) {  
    div = a / b;  
    rem = a % b;  
}  
int main() { divRem(7, 3); return 0; }
```

Realizace objektů v paměti, ukazatel

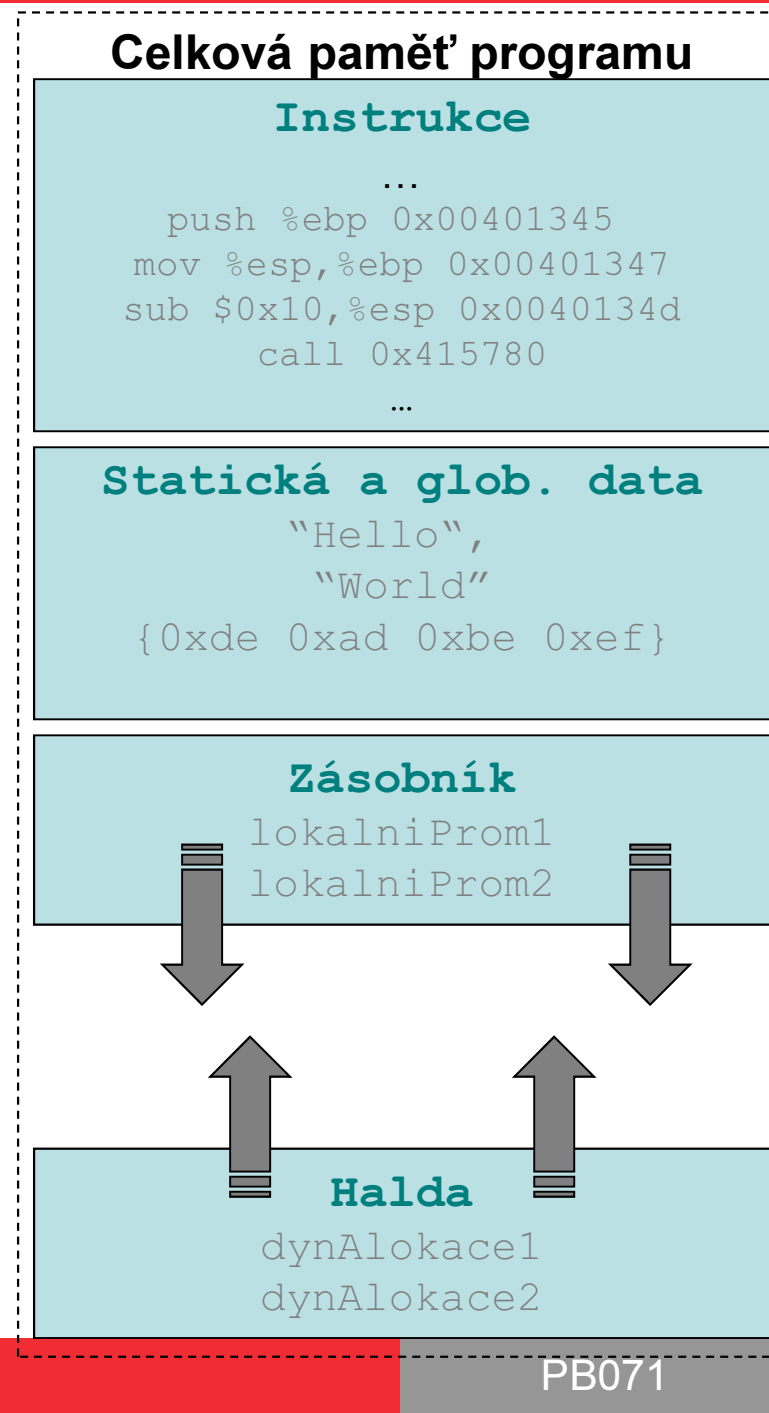
Paměť

- Paměť obsahuje velké množství slotů s fixní délkou
 - adresovatelné typicky na úrovni 8 bitů == 1 bajt
- V paměti mohou být umístěny entity
 - proměnné, řetězce...
- Entita může zabírat více než jeden slot
 - např. proměnná typu short zabírá na x86 16 bitů (2 bajty)
 - adresa entity v paměti je dána prvním slotem, kde je entita umístěna
- Adresy a hodnoty jsou typicky uváděny v hexadecimální soustavě s předponou 0x
 - 0x0a == 10 dekadicky, 0x0f == 15 dekadicky
 - adresy na x86 zabírají pro netypované ukazatele typicky 4 bajty, na x64 8 bajtů
 - na konkrétní délky nespolehejte, ověřte pro cílovou platformu

Organizace paměti

- Instrukce (program)
 - nemění se
- Statická data (static)
 - většina se nemění, jsou přímo v binárce
 - globální proměnné (mění se)
- Zásobník (stack)
 - mění se pro každou funkci (stack-frame)
 - lokální proměnné
- Halda (heap)
 - mění se při každém malloc, free
 - dynamicky alokované prom.

Proměnná – opakování

- Každé místo v paměti má svou adresu
- Pomocí názvu proměnné můžeme číst nebo zapisovat do této paměti
 - např. `promenna = -213;`
- Překladač nahrazuje jméno proměnné její adresou

instrukce assembleru pro
zápis do paměti

- typicky relativní k zásobníku

relativní adresa proměnné
k adrese zásobníku

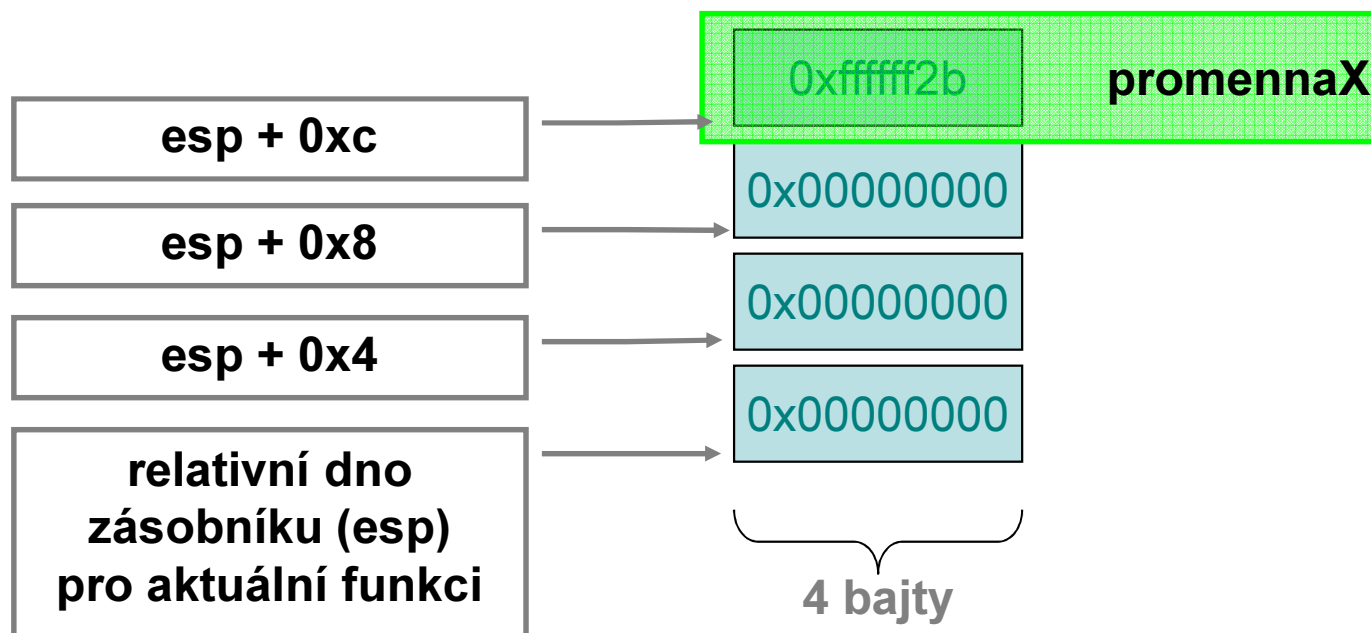
- `movl $0xffffffff2b,0xc(%esp)`

-213 hexadecimálně

počáteční adresa
zásobníku pro
danou funkci

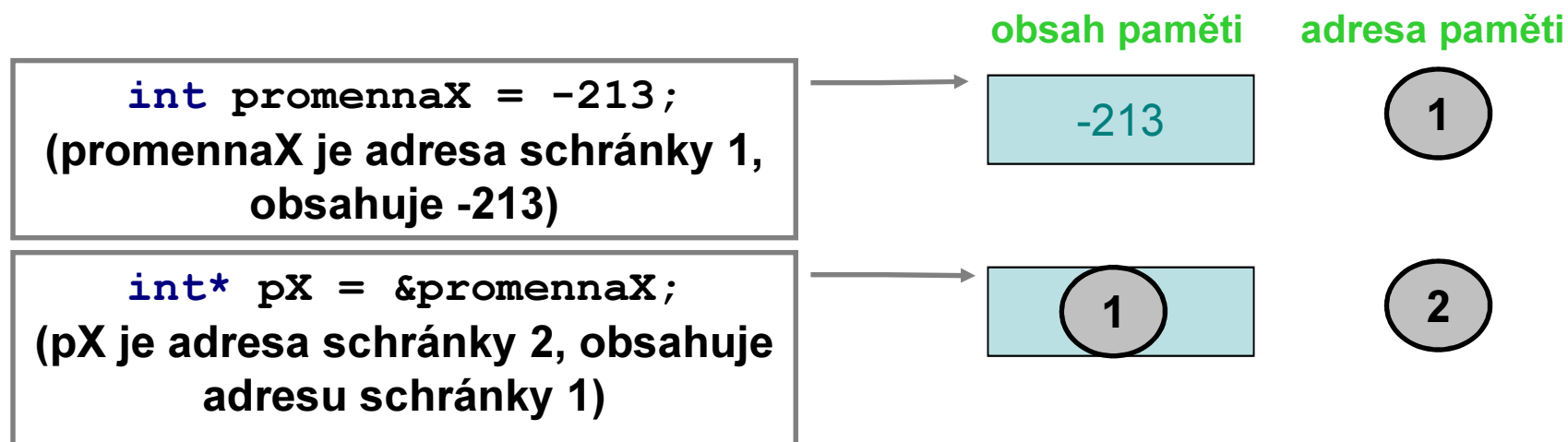
Proměnná na zásobníku

- POZOR: Zásobník je zde znázorněn „učebnicovým“ způsobem (růst „nahoru“)
- C kód: `int promennaX = -213;`
- Asembler kód: `movl $0xffffffff2b,0xc(%esp)`

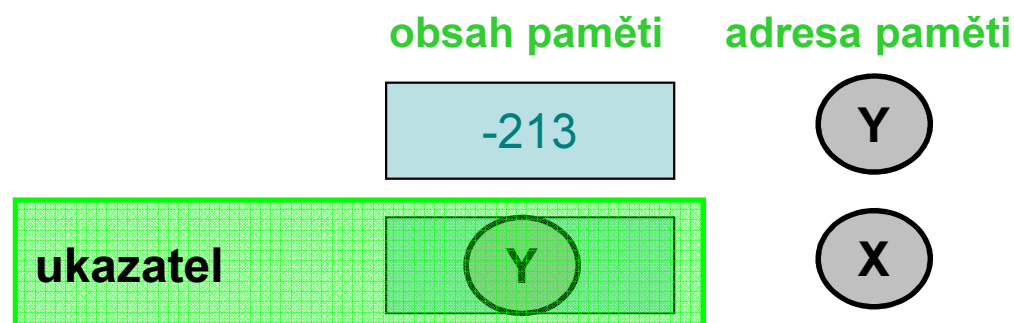
Operátor &

- Operátor `&` vrací adresu svého argumentu
 - místo v paměti, kde je argument uložen
- Výsledek lze přiřadit do ukazatele
 - `int promennaX = -213;`
 - `int* pX = &promennaX;`

Proměnná typu ukazatel

- Proměnná typu ukazatel je stále proměnná
 - tj. označuje místo v paměti s adresou X
 - na tomto místě je uložena další adresa Y
- Pro kompletní specifikaci proměnné není dostačující
 - chybí datový typ pro data na adrese Y
 - Jak se mají bity paměti na adrese Y interpretovat?
 - datový typ pro data na adrese X je ale známý
 - je to adresa
- Neinicializovaný ukazatel
 - v paměti na adrese X je „smetí“ (typicky velké číslo, ale nemusí být)
- Nulový ukazatel (`int* a = 0;`)
 - v paměti na adrese X je 0
- Pozor na `int* a, b;`
 - `a` je `int*`, `b` jen `int`

Proměnná typu ukazatel na typ

- C kód: `int* pX = &promennaX;`

operátor & vrátí adresu argumentu (zde promennaX)

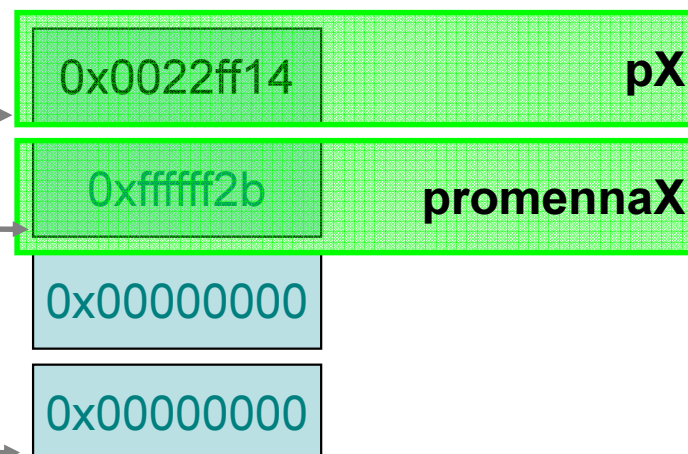
- Asembler kód:

- `lea 0x8(%esp), %eax`
- `mov %eax, 0xc(%esp)`

`esp + 0xc`
absolutní adresa `0x0022ff18`

`esp + 0x8`
absolutní adresa `0x0022ff14`

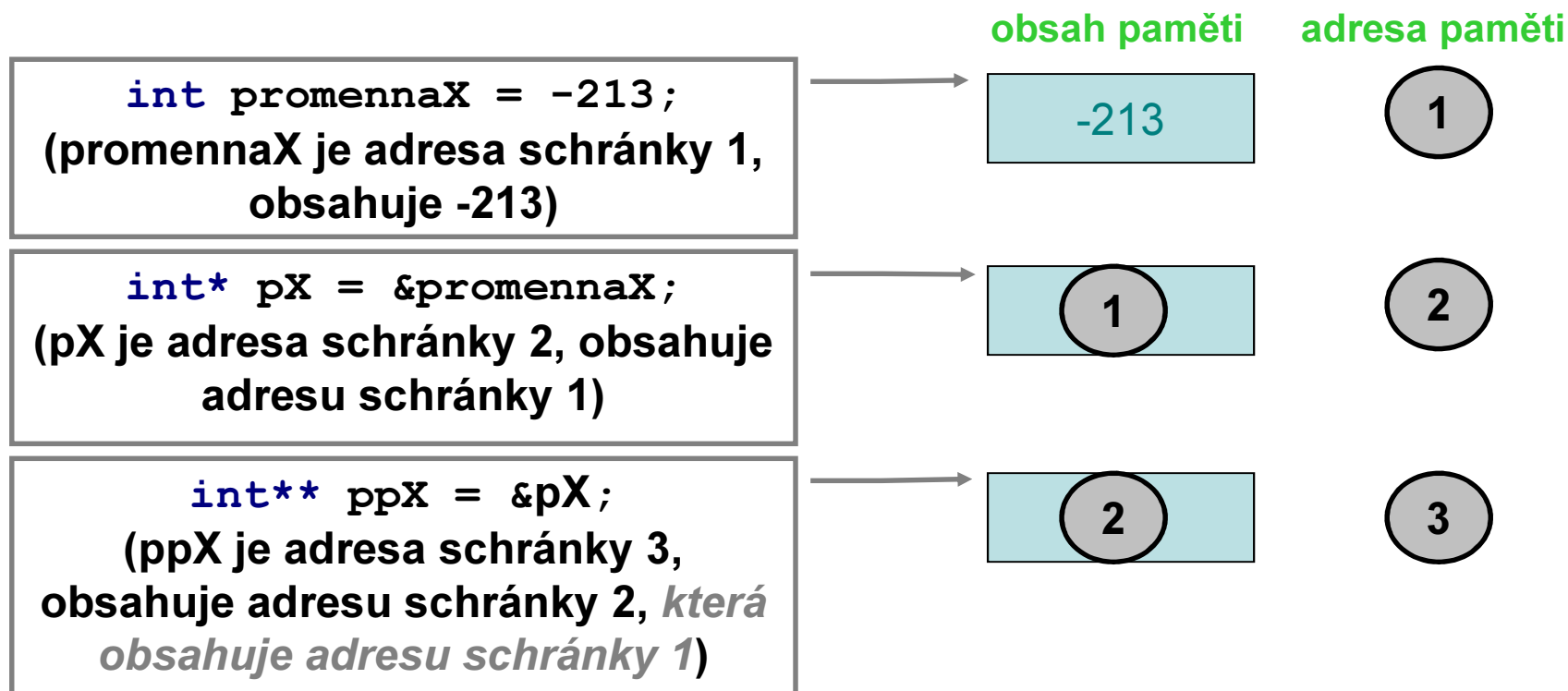
relativní dno zásobníku (`esp`)
pro aktuální funkci
absolutní adresa `0x0022ff0c`

Operátor dereference *

- Pracuje nad proměnnými typu ukazatel
 - podívej se na adresu v proměnné X jako na hodnotu typu Y
- Zpřístupní hodnotu, na kterou ukazatel ukazuje
 - nikoli vlastní hodnotu ukazatele (což je adresa)
 - ukazatel ale může ukazovat na hodnotu, která se interpretuje zase jako adresa (např. `int**`)
- Příklady (pseudosyntaxe, označuje změnu typu výrazu):
 - `&int` => `int*`
 - `*(int*)` => `int`
 - `*(int**)` => `int*`
 - `** (int**)` => `int`
 - `*(&int)` => `int`
 - `**(&&int)` => `int`
- Pokud je dereference použita jako l-hodnota, tak se mění odkazovaná hodnota, nikoli adresa ukazatele
 - `int* pX; pX = 10;` (typicky špatně – nechceme měnit ukazatel)
 - `int* pX; *pX = 10;` (typicky OK – chceme měnit hodnotu, která je na adrese na kterou pX ukazuje)

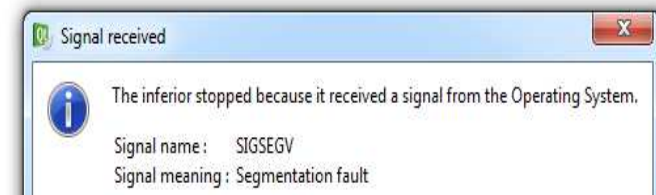
Proměnné a ukazatele - ukázka

- `print(promennaX);` vypíše? (-213)
- `print(pX);` vypíše? 1
- `print(ppX);` vypíše? 2
- `print(*pX);` vypíše? (-213)
- `print(*ppX);` vypíše? 1
- `print(&pX);` vypíše? 2
- `print(*(&pX));` vypíše? 1

Segmentation fault

- Proměnná typu ukazatel obsahuje adresu
 - `int promennaX = -213; int* pX = &promennaX;`
- Adresa nemusí být přístupná našemu programu
 - `pX = 12345678; // nejspíš není naše adresa`
- Při pokusu o přístup mimo povolenou paměť výjimka
 - `*pX = 20;`
 - segmentation fault

Více ukazatelů na stejné místo v paměti

- **Není principiální problém**
 - `int promennaX = -213;`
 - `int* pX = &promennaX;`
 - `int* pX2 = &promennaX;`
 - `int* pX3 = &promennaX;`
- **Všechny ukazatele mohou místo v paměti měnit**
 - `*pX3 = 1; *pX = 10;`
- **Je nutné hlídat, zda si navzájem nepřepisují**
 - logická chyba v programu
 - problém při použití paralelních vláken
- **Zápis resp. čtení je atomické**
 - čtení, rozhodnutí a zápis už atomické nemusí být
 - kritická sekce, test&set instrukce...

Častý problém

- V čem je problém s následujícím kódem?

```
int* a, b;  
a[0] = 1;  
b[0] = 1;
```

- Specifikace ukazatele * se vztahuje jen k první proměnné (a) ne již ke druhé (b)
- Raději deklarujte a i b na samostatném řádku a inicializujte

Samostudium

- Detailnější rozbor zásobníku a haldy
 - <http://duartes.org/gustavo/blog/post/anatomy-of-a-program-in-memory>
 - <http://www.inf.udec.cl/~leo/teoX.pdf>

Problém s předáváním hodnotou

```
void foo(int X) {  
    X = 3;  
    // X is now 3  
}  
int main() {  
    int variable = 0;  
    foo(variable);  
    // ☹ x is (magically) back to 0  
    return 0;  
}
```

```
void foo(int* P) {  
    *P = 3;  
}  
int main() {  
    int x = 0;  
    foo(&x);  
    // x is 3  
    return 0;  
}
```

- Po zániku lokální proměnné se změna nepropaguje mimo tělo funkce
- Řešením je předávat adresu proměnné
 - a modifikovat hodnotu na této adrese, namísto lokální proměnné

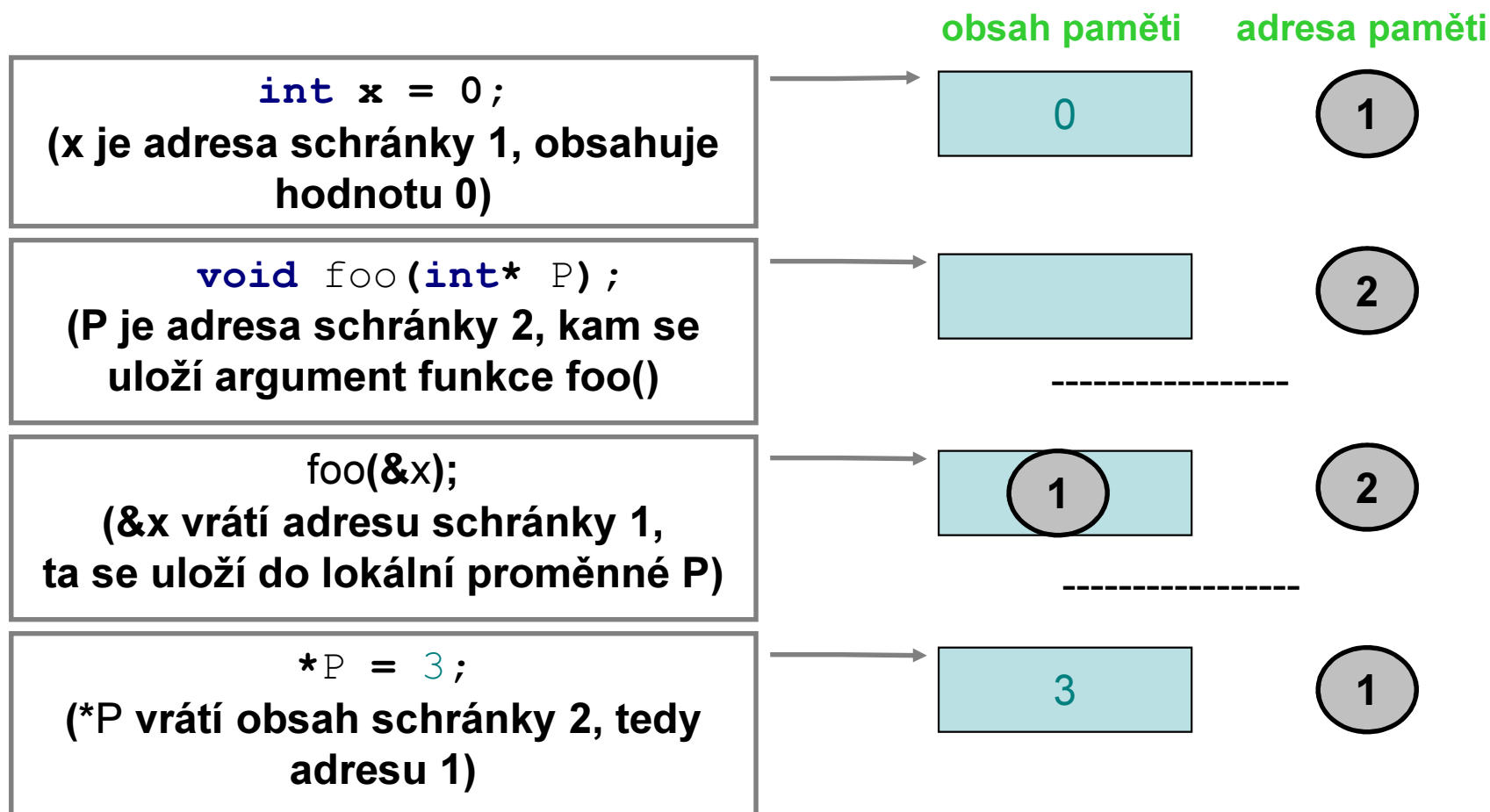
Argumenty předávané hodnotou ukazatele

- S využitím ukazatelů můžeme předat výstup přes vstupní argumenty
- Pokud je vstupním argumentem ukazatel:
 1. vznikne lokální proměnná P typu ukazatel
 2. předává se hodnotou, do P zkopíruje se hodnota (== adresa, např. X)
 3. pomocí operátoru dereference * můžeme modifikovat paměť na adrese X (*P == X)
 4. lokální proměnná P na konci funkce zaniká
 5. hodnota na adrese X ale zůstává modifikována
- Změna provedená ve funkci zůstává po jejím ukončení

```
void foo(int* P) {  
    *P = 3;  
}  
int main() {  
    int x = 0;  
    foo(&x);  
    return 0;  
}
```

Předáváním hodnotou ukazatele

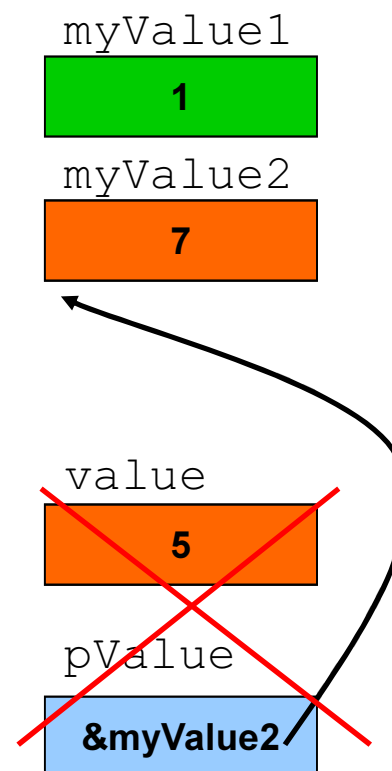
```
void foo(int* P) {  
    *P = 3;  
}  
int main() {  
    int x = 0;  
    foo(&x);  
    return 0;  
}
```


Předávání hodnotou a hodnotou ukazatele

Zásobník

```
int main() {  
    int myValue1 = 1;  
    int myValue2 = 1;  
  
    valuePassingDemo(myValue1, &myValue2);  
  
    return 0;  
}  
  
void valuePassingDemo(int value, int* pValue) {  
    value = 5;  
    *pValue = 7;  
}
```


- Proměnná value i pValue zaniká, ale zápis do myValue2 zůstává

Jednorozměrné pole

Jednorozměrné pole

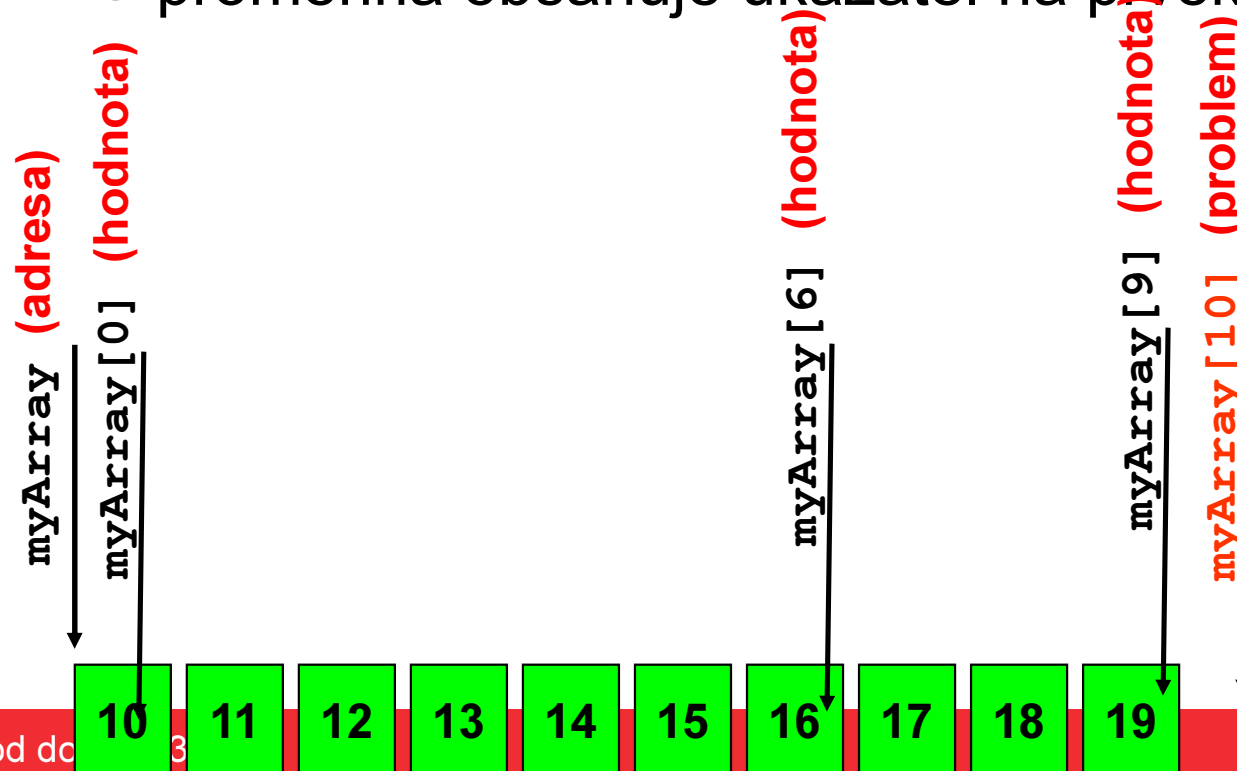
- Jednorozměrné pole lze implementovat pomocí ukazatele na souvislou oblast v paměti
 - jednotlivé prvky pole jsou v paměti za sebou
 - první prvek umístěn na paměťové pozici uchovávané ukazatelem
- Prvky pole jsou v paměti kontinuálně za sebou
- Deklarace: `datový_typ jméno_proměnné[velikost];`
 - velikost udává počet prvků pole

Jednorozm

```
int myArray[10];  
for (int i = 0; i < 10; i++) myArray[i] = i+10;
```

- Syntaxe přístupu: `jmeno_proměnné[pozice];`
 - na prvek pole se přistupuje pomocí operátoru `[]`
 - indexuje se od 0, tedy n-tý prvek je na pozici `[n-1]`
 - proměnná obsahuje ukazatel na prvek `[0]`

Zjištění velikosti pole

- Využití operátoru `sizeof()`
- `sizeof (pole)`
 - velikost paměti obsazené polem v bajtech
 - funguje jen pro statická pole, jinak velikost ukazatele
- `sizeof (ukazatel)`
 - velikost ukazatele (typicky 4 nebo 8 bajtů)
- Pozor, pole v C nehlídá meze!
 - čtení/zápis mimo alokovanou paměť může způsobit pád nebo nežádoucí změnu jiných dat
 - `int array[10]; array[100] = 1; // runtime exception`

Pole vs. hodnota

- Jaký je rozdíl mezi ukazatelem na místo v paměti obsahujícím hodnotu typu integer a proměnnou typu pole integerů?
 - `int myInt = -213;`
 - `int* pMyInt = &myInt;`
 - `int myIntArray[100];`
- Jméno pole bez `[]` vrací adresu na začátek pole
- Co vrací `&myIntArray` ?

Jaktože &array == array ?

```
int main() {
    char    array[10];
    char*    array2 = 0;

    printf("array=%p\n", array);
    printf("&array=%p\n", &array);
    printf("array2=%p\n", array2);
    printf("&array2=%p\n", &array2);
    array2 = array;
    printf("array2=%p\n", array2);
    printf("&array2=%p\n", &array2);

    printf("tmp=%p, %d\n", array+1); // address of second element
    printf("tmp=%p, %d\n", &array+1); // == array + sizeof(char) * 10
    return 0;
}
```

```
array=0x0028FF18
&array=0x0028FF18
array2=0x00000000
&array2=0x0028FF14

array2=0x0028FF18
&array2=0x0028FF14
```

- Jméno pole `array` se obvykle vyhodnotí na adresu prvního prvku pole (závisí na překladači)
 - `&array == array`
 - Ale `array+1 != &array+1` (pokud je pole delší jak jeden element)
- <http://stackoverflow.com/questions/2528318/c-how-come-an-arrays-address-is-equal-to-its-value>

Práce s poli

Jednorozměrné pole - opakování

- Jednorozměrné pole lze implementovat pomocí ukazatele na souvislou oblast v paměti
 - `int array[10];`
- Jednotlivé prvky pole jsou v paměti za sebou
- Proměnná typu pole obsahuje adresu prvního prvku pole
 - `int *pArray = array;`
 - `int *pArray = &array[0];`
- Indexuje se od 0
 - n-tý prvek je na pozici `[n-1]`
- Pole v C **nehlídá** přímo meze při přístupu!
 - `int array[10]; array[100] = 1;`
 - pro kompilátor OK, může nastat výjimka při běhu (ale nemusí!)

Jednorozměrné pole – proměnná délka

- Dynamická alokace – bude probíráno později
 - proměnná typu ukazatel `int*` `pArray`;
 - místo na pole alokujeme (a odebíráme) pomocí speciálních funkcí na [haldě](#)
 - `malloc()`, `free()`
- Deklarace pole s variabilní délkou
 - variable length array (VLA)
 - až od C99
 - alokuje se na [zásobníku](#)
 - není nutné se starat o uvolnění (lokální proměnná)
 - nedoporučuje se pro příliš velká pole (použít haldu)

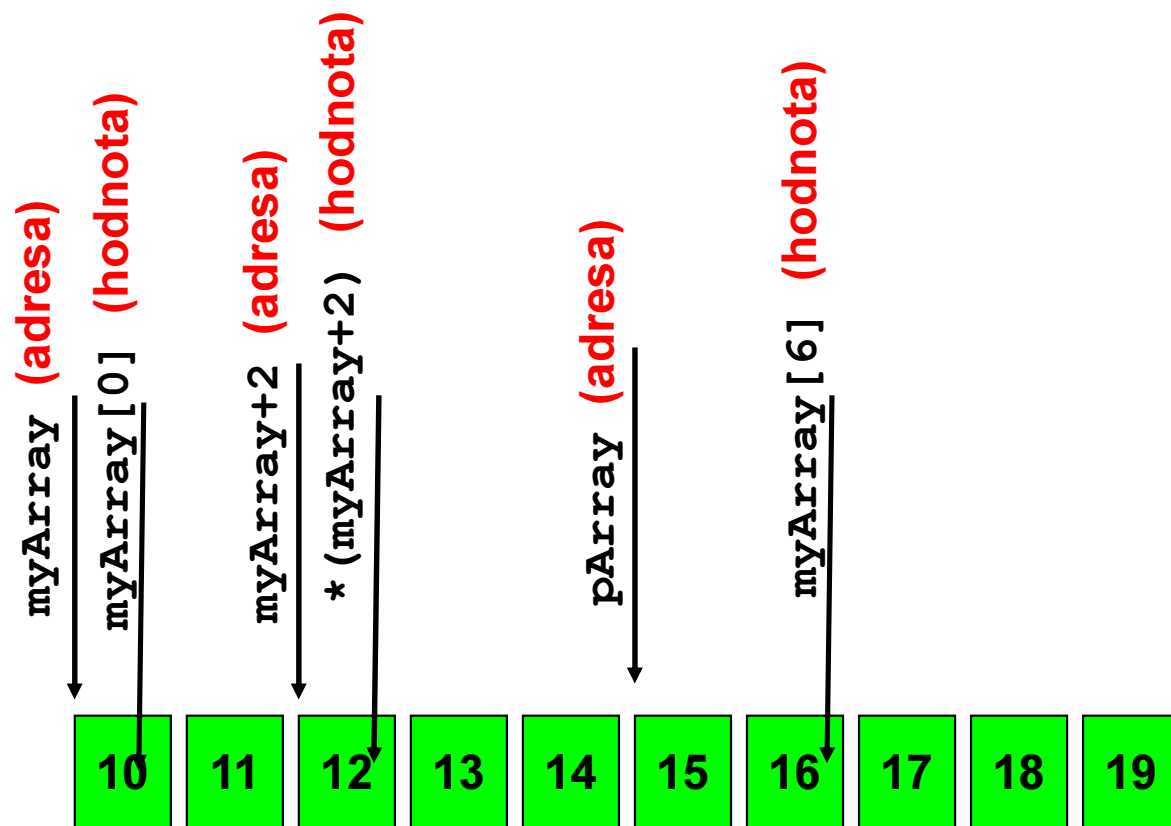
```
int    arraySize = 20;
scanf("%d", &arraySize);
int    arrayLocal[arraySize];
arrayLocal[10] = 9;
```

Ukazatelová aritmetika

- Aritmetické operátory prováděné nad ukazateli
- Využívá se faktu, že `array[X]` je definováno jako `*(array + X)`
- Operátor `+` přičítá k adrese na úrovni prvků pole
 - nikoli na úrovni bajtů!
 - obdobně pro `-`, `*`, `/`, `++` ...
- Adresu počátku pole lze přiřadit do ukazatele

Ukazatelová aritmetika - ilustrace

```
int myArray[10];  
for (int i = 0; i < 10; i++) myArray[i] = i+10;  
int* pArray = myArray + 5;
```


Demo ukazatelová aritmetika

```
void demoPointerArithmetic() {
    const int arrayLen = 10;
    int myArray[arrayLen];
    int* pArray = myArray; // value from variable myArray is assigned to variable pArray
    int* pArray2 = &myArray; // wrong, address of variable array,
                             //not value of variable myArray (warning)

    for (int i = 0; i < arrayLen; i++) myArray[i] = i;

    myArray[0] = 5; // OK, first item in myArray
    *(myArray + 0) = 6; // OK, first item in myArray
    //myArray = 10; // wrong, we are modifying address itself, not value on address

    pArray = myArray + 3; // pointer to 4th item in myArray
    //pArray = 5; // wrong, we are modifying address itself, not value on address
    *pArray = 5; // OK, 4th item
    pArray[0] = 5; // OK, 4th item
    *(myArray + 3) = 5; // OK, 4th item
    pArray[3] = 5; // OK, 7th item of myArray

    pArray++; // pointer to 5th item in myArray
    pArray++; // pointer to 6th item in myArray
    pArray--; // pointer to 5th item in myArray

    int numItems = pArray - myArray; // should be 4 (myArray + 4 == pArray)
}
```

Ukazatelová aritmetika - otázky

```
int myArray[10];  
for (int i = 0; i < 10; i++) myArray[i] = i+10;  
int* pArray = myArray + 5;
```

- Co vrátí myArray[10]?
- Co vrátí myArray[3]?
- Co vrátí myArray + 3?
- Co vrátí *(pArray – 2) ?
- Co vrátí pArray - myArray ?

Typické problémy při práci s poli

- Zápis do pole bez specifikace místa
 - `int array[10]; array = 1;`
 - proměnnou typu pole nelze naplnit (rozdíl oproti ukazateli)
- Zápis těsně za konec pole, častý “N+1” problém
 - `int array[N]; array[N] = 1;`
 - v C pole se indexuje od 0
- Zápis za konec pole
 - např. důsledek ukazatelové aritmetiky nebo chybného cyklu
 - `int array[10]; array[someVariable + 5] = 1;`
- Zápis před začátek pole
 - méně časté, ukazatelová aritmetika
- Čtení/zápis mimo alokovanou paměť může způsobit pád nebo nežádoucí změnu jiných dat (která se zde nachází)
 - `int array[10]; array[100] = 1; // runtime exception`

Tutoriál v češtině

- Programování v jazyku C
 - <http://www.sallyx.org/sally/c/>

Shrnutí

- Platnost proměnných
 - proměnná zaniká na konci bloku kde byla deklarována
 - výjimkou jsou globální proměnné
- Funkce, předávání hodnotou resp. ukazatelem
 - důležitý koncept, realizace v paměti
- Pole